

OVERNAME UIT:

MORES. TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSCULTUUR IN VLAANDEREN, 2 (2001) 1

‘Het lokaal verkiezingsproces’

een alternatieve arena voor een gladiatorisch gevecht tussen familienetwerken en territoriale groepen

Henri Vannoppen

Een grote interesse voor de lokale politieke geschiedenis

Naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen 2000 was er in Vlaanderen een vrij grote interesse voor de lokale politieke geschiedenis, zowel in de heemkundige als in de genealogische wereld. *Vlaamse Stam* wijdde uitgebreide artikels aan de burgemeesters, het O.C.M.W. en de werking van een gemeente. Het nationaal congres van de VVF had rond dit thema plaats te Brussel en de kwartierstaten van de burgemeesters van Brussel werden er voorgesteld.

In de heemkundige wereld is het ook logisch dat men aandacht besteedt aan het bestuur van de microkosmos, de kleinste entiteit namelijk de gemeente. De provinciale vergadering van het Verbond voor Heemkunde Vlaams-Brabant in 1999 te Geetbets was eraan gewijd. Het dubbelnummer 2-3 van de jaargang 2000 van *Ons Heem* is gewijd aan het thema ‘Gemeentelijke Besturen’.

Een sterke evolutie op gemeentelijk vlak over een periode van 250 jaar

Dr. H.Vannoppen behandelde ‘De politieke instellingen en structuren op gemeentelijk vlak in Brabant (1750-2000)’, p. 59-85. De bedoeling van dit artikel was zo eenvoudig mogelijk uit te leggen hoe onze gemeenten bestuurd werden onder het Ancien Régime en onder het Nieuwe Regime (de Franse, Nederlandse en Belgische periodes). Onder het Ancien Régime - voor onze gebieden tot 1795 - bestond er geen eenvormig systeem. Het was de tijd van de aristomonarchie. De adel regeerde het dorp en had er zijn vertegenwoordiger. Functies als drossaard, meier, schepen, griffier, bedesetter, officier en armmeester kwamen aan bod.

Met het Nieuwe Regime kregen de inwoners van onze streken éénvormige besturen voor alle Franse gemeenten en sinds 1795 waren ze Franse citoyens. Van 1795 tot 1800 bestonden er grote fusiegemeenten op het platteland. Dit plan van de Fransman Bouteville werd geen succes omdat de mandatarissen niet betaald werden en omdat de afstand tot de hoofdplaats van de ‘municipalité de canton’ groot was. De kleding van de gemeentelijke mandatarissen werd bepaald bij het decreet van 25 oktober 1795 van de Nationale Conventie. De municipale officieren moesten de driekleurige sjerp met gouden

franjes dragen. De president van de 'municipalité de canton' moest een ronde hoed dragen versierd met een driekleurige lint en een driekleurige pluim. Driekleurig betekent hier blauw, rood en wit of de Franse kleuren. De president droeg daarbij ook nog de driekleurige sjerp zoals de municipale officieren.

Napoleon Bonaparte herstelde in 1800 de gemeenten. Het huidige gemeentebestuur komt in grote lijnen overeen met zijn politiek systeem. Onze burgemeesters kunnen we laten teruggaan tot 1800 en niet verder, want dan spreken we over andere functies. De 'maire' van Napoleon is onze burgemeester, zijn adjoint onze schepenen en zijn conseil municipal onze gemeenteraad. De maires en de adjoints hadden ook een eigen kledij zoals gestipuleerd in het besluit van 7 mei 1800. De maires moesten een blauw habijt dragen, een rode gordel met driekleurige franjes en een effen Franse hoed. De adjoints hadden een gelijkaardig habijt en hoofddekseel, maar de franjes van hun rode gordel waren wit. Na de val van Napoleon I beslisten de geallieerden op 9 maart 1814 dat de maires en hun adjoints een groene en witte sluier, dwars over het habijt, moesten dragen.

Het Nederlands bestuur (1815-1830) maakte een duidelijk verschil tussen stad en platteland. Op lokaal niveau bestond er geen kiesrecht voor het platteland, wel voor de stad. Voor de rest nam men voor een groot deel het Napoleontisch systeem over. De maire werd de meier, de adjoint de afessor en de conseil municipal de gemeenteraad. Gedurende de Nederlandse periode droegen de burgemeesters van de steden een oranje sluier, terwijl de burgemeesters van het platteland om de hals aan een oranje lint een medaille droegen met aan de voorzijde de naam van de gemeente tussen twee lauwertakken. Aan de keerzijde van de medaille was het wapen van het koninkrijk der Nederlanden afgebeeld met de spreuk 'Je maintiendrai'.¹

In 1830 ontstond de nieuwe staat België. Het gemeentebestuur werd samengesteld op basis van het differentieel cijnskiesrecht. Men ging eerst over tot de verkiezing van de burgemeester. In 2001 zien we dat dezelfde opvatting terug naar voor komt bij de voorgestelde grondwetsherziening. Vervolgens werden in 1830 de schepenen en de gemeenteraadsleden gekozen. Dit bleef zo tot de Gemeentewet van 1836. De burgemeester en de schepenen kregen ook nieuwe ambtskledij. Dat was een driekleurige sjerp. Het K.B. van 23 januari 1837 maakte een onderscheid tussen de uniformen voor wat betreft burgemeester en schepenen afhankelijk van het aantal inwoners van de gemeente: gemeenten boven de 20.000 inwoners, gemeenten tussen 5.000 en 20.000 inwoners en gemeenten onder de 5.000 inwoners. Voor de gemeente met meer dan 20.000 inwoners was het habijt in koningsblauw gevoerd met wit satijn, met rechte kraag voorzien van één rij van 9 zilveren knopen en versierd met borduurwerk van hetzelfde metaal. 'De korte broek' of culotte en het gilet met één rij knopen zijn van wit kasjmier. De schoenen zijn versierd met een zilveren gesp. De Franse hoed met een zilveren tres, een troetel en een nationale kokarde, draagt vederen, wit voor de burgemeesters, zwart voor de schepenen. Bij dit kostuum past een rechte degen, versierd met zilver en parelmoer, die gedragen wordt langs de dij. Het K.B. van 13 maart 1837 liet toe de korte broek te vervangen door een lange broek van blauw laken met een zilveren galon van 35 mm breed. Wanneer de gelegenheid minder ceremonieel was, mocht het een broek zijn van effen blauw. Voor de tweede categorie van gemeenten (5.000 – 20.000 inwoners) is het habijt met zijde gevoerd. De hoed had geen pluimen, er was wel een degen voorzien. Voor de derde categorie (minder dan 5.000 inwoners) was er niets bepaald betreffende de voering. Het borduurwerk moest van zijde, wol of katoen zijn. Ze mochten ook een degen dragen. Bij het rondschriven van de Minister van Binnenlandse Zaken van 7 april 1837 werd bepaald dat de dracht

van de hoger beschreven kostuums vrij was. Alleen de sjerp was verplicht. Deze mocht naar keuze uit zijde of wol zijn. Voor de burgemeesters was dit een zwart-geel-rode sjerp met zilveren franjes en voor de schepenen een zwart-gele sjerp met rode franjes. Bij het voltrekken van een huwelijk moest de sjerp door de ambtenaar van de burgerlijke stand gedragen worden. De uniformen bleven bewaard in de steden. De laatste jaren werden deze nog alleen gedragen door de burgemeesters van Brussel, St.-Joost-ten- Noode en Elsene.

Op het platteland had men tot 1895 meestal een fermocratie. De dorpen werden geregeerd door de rijke 'pachters' of de herenboeren. In 1895 werd de periode van het cijnskiesrecht afgesloten. Van 1895 tot 1921 was er het algemeen meervoudig stemrecht met maximum 4 stemmen voor de gemeente. Vanaf 1921 is het algemeen enkelvoudig stemrecht in voege. Tot 1921 stemden alleen de mannen. In 1921 gingen de vrouwen voor het eerst stemmen voor de gemeente. In 1976 volgde een algemene schaalvergroting met de fusies van gemeenten. De fanfarelijsten werden vervangen door de nationale kleuren.

In Leefdaal (Vlaams-Brabant) stonden twee fanfares politiek tegenover elkaar

W. Brumagne onderzocht een Brabantse testcase namelijk Leefdaal, een gemeente tussen Brussel en Leuven onder de titel 'De politieke evolutie te Leefdaal 1780-1914' (p. 86-94). Hij schetst hierin een beeld van de baronie Leefdaal tijdens het Ancien Régime van de Franse Tijd toen Leefdaal een deel was van de municipalité de canton Tervuren om later een zelfstandige gemeente te worden en van de Nederlandse periode toen de gemeente Leefdaal ontsloten werd door de aanleg van de weg Tervuren–Leuven. In Tervuren had de Prins van Oranje (de latere koning Willem II van Nederland) immers zijn nieuw paviljoen. De Belgische periode betekent het ontstaan van de twee fanfares: de Filharmonie, gesticht in 1840 en de fanfare Sint-Lambertus. In Leefdaal spreekt men van nr. 1 en nr. 2. Justin Tielemans, voorzitter van de Filharmonie, werd in 1867 burgemeester. De Filharmonie behield de macht tot 1895. Térénce Van Hamme, voorzitter van de fanfare, werd in 1896 burgemeester van Leefdaal. De Filharmonie had de meerderheid van 1907-1911 toen brouwer Firmin De Keyn schepen werd. Van 1910 tot 1914 was opnieuw de fanfare aan de macht. De Leuvense liberale en katholieke partijen poogden hun invloed aan te wenden in Leefdaal via de twee fanfarelijsten. Tot 1976 bleven beide lijsten tegen elkaar staan in de verkiezingen en de invloeden van de fanfarepolitiek blijven zelfs in 2000 nog merkbaar in de lokale politiek van de nieuwe fusiegemeente Bertem, waartoe Leefdaal behoort.

Hoegaarden, een gemeente met brouwerijen en suikerfabrieken kende heel vroeg de duidelijke tegenstelling tussen liberalen en katholieken

De Historische Commissie van 't Nieuwhuys Hoegaarden met E. Grooten en M. Dodion zorgde voor het artikel 'De Hoegaardse gemeentepolitiek van 1830 tot 1990' (p. 95-107). De brouwerijengemeente Hoegaarden in Oost-Brabant werd in de 18e eeuw geregeerd door de Confrérie van de oude Hoegaardse Schepenfamilies 'de V Geslachten'. Vrij

snel kwam hier een duidelijke tegenstelling tussen de liberalen en de katholieken. In 1848 werd in het Nieuwhuys de 'Association liberale de Hougaerde' opgericht. De katholieken richtten de Katholieke Club van Hoegaerden op. De 'Witten' (liberalen) stonden voortaan in Hoegaerden tegen de 'Zwarten' (de katholieken). Van 1848 tot 1877 was Hoegaerden liberaal. Ondertussen verschenen ook de suikerfabrieken in deze gemeente: de Grand Pont en La Ghéte. Politiek werd Hoegaerden een kopie van het blauwe Tienen. In 1875 werd de katholieke partij van Hoegaerden opgericht met steun van de pastoor. De katholieken bleven meester in de gemeente van 1877 tot 1896. Met het algemeen meervoudig stemrecht kregen de liberalen opnieuw het overwicht en dat bleef zo van 1896 tot 1970. Vanaf 1970 kwam de CVP aan de macht in coalitie of afzonderlijk. Ondertussen verschenen er naast de liberale (VLD) en katholieke (CVP) lijsten ook lijsten als SP en VU.

De katholieke familie Coppens beheerste Mere (Oost-Vlaanderen)

J. De Vuyst deed onderzoek in het Oostvlaamse Mere onder de titel 'De politiek in een dorp: Mere in Oost-Vlaanderen' (p. 108-115). In Mere werd de politiek beheerst door de familie Coppens. Het kende een katholieke bestuur onder vader Petrus Franciscus Coppens van 1845 tot 1889 en onder zijn zoon Gustaaf Coppens van 1889 tot 1909. Er was in de gemeente toch een beperkt liberaal verzet. Op het einde van de 19^e eeuw waren er ook meetings van de Daensisten in Mere. De Vlaamsche democraten en zelfs hun kinderen werden slachtoffers van de pesterijen in het dorp. *De Werkman* van 3 april 1914 beschreef het als volgt:

“Het was Zondag Plechtige Communiedag in de gemeente Meire; 52 jonge knapen, waaronder menige zoon van echte democraten (Daensisten). Het is een oud gebruik aan de kinderen een herinneringslijst der godsdienstige Plechtigheid te schenken. Hoeveel waren echter niet verwonderd dat ze de gewenschte prent niet kregen; ik heb er zien weenen van spijt. Wie denkt ge wel wie die kleinen waren? Het behoefde niet lang onderzocht. Het waren kinderen van volbloede kristen-democraten (Daensisten)... We vragen: Is het vergetelheid of is het eene politieke wraakneming? In deze laatste veronderstelling weze het ons toegelaten te doen opmerken dat de kinderen van kristen-democraten evenveel recht hebben dan de telgen der katholieke bewaarders (conservatieven)”.

Na W.O. I werden ook het socialisme en de Fronters actief te Mere. Heel wat Daensisten vervoegden er de Frontpartij (Vlaams-Nationalisten). Heel wat kluchtliederen behandelden het politieke leven in Mere.

Twee kampen zijn inherent aan het politieke leven op het platteland in de 19^e eeuw of een nieuwe kijk op de liberale nesten van Zuid-Oost-Vlaanderen

V. Adriaens onderzocht het liberalisme in Z.O.-Vlaanderen onder de titel 'Liberale nesten op het Zuid-Oostvlaamse platteland in de 19de eeuw' (p. 116-120). Traditioneel zag men de stad in de 19^e eeuw als liberaal en het platteland als katholiek. De liberalen waren de

partij van de industrie en de handel, de partij van de burgerij en van de vrijhandel. De katholieken waren de partij van de landbouw, de partij van de adel (het grootgrondbezit) en van het protectionisme (met vaste prijzen voor de landbouwgewassen, zodat de baron zeker was van de pacht van zijn landbouwers-huurders). Nochtans waren er ook 'liberale nesten' op het platteland van Zuid-Oost-Vlaanderen. Een belangrijk criterium voor het onderzoek was het lidmaatschap van de schoolcomités ter bescherming van het officieel onderwijs in 1880. Door het aanvaarden van dit lidmaatschap bekenden de leden zich tot het liberale kamp. Men constateerde in heel wat dorpen twee rivaliserende groepen. Studies betreffende het Franse platteland stelden hetzelfde tweepartijstelsel vast: «La lutte se fait toujours entre deux groupes qui ne laissent qu'exceptionnellement la place à une troisième force».ii Tot daar F. Pomponi. In dezelfde zin schreef H. Mendras: « Dans la plupart des villages, l'un de ces groupes est dominant et l'autre tire sa cohésion de son opposition au premier ».iii Orangisten werden op het platteland na 1839 liberaal en belgicisten werden katholieken. Dat was zo in Berchem. De oorsprong van het tweepartijstelsel waren dikwijls futiele dorpsconflicten. Met de Schoolstrijd van 1879-1884 kwam er een polarisering. Ook in de kleinere gemeenten waar tevoren weinig strijd was. De regio Ronse–Oudenaarde en de Polderstreek in het noorden van Oost-Vlaanderen waren in de 19^e eeuw veel meer liberaal dan de rest van de provincie. Deze twee gebieden waren ook in de 19^e eeuw minder katholiek kerkgebonden. Soms was daarbij ook nog een machtige liberale aanwezigheid zoals te Moerbeke-Waas. Partijprogramma's en verkiezingsuitslagen lossen niet veel op. Men moet de politieke tegenstellingen zien in hun dorpskader, in hun heem. P.M. Jones omschreef het als volgt: "The electoral process furnished an alternative arena for gladiatorial combat between clienteles, kinnetworks and territorial groups".iv Het verkiezingsproces was echt een alternatieve arena voor een gladiatorisch gevecht tussen het clientèle, familienetwerken en territoriale groepen.

De groene vlag van het Daensisme, Vlaams en sociaal, in het Land van Aalst en omgeving

J. De Vuyst onderzocht 'Het Daensisme te Mere' (p. 121-123) en 'Politieke liederen voor en tegen Daensisme' (p. 124-157). Via strijdliederen maakten de broers Petrus en Adolf Daens publiciteit voor hun partij in de streek van Aalst met een sociaal en flamingant programma.

De oorlogsbesturen in het arrondissement Leuven, een overwinning voor het VNV

J. Custers onderzocht de besturen van het arrondissement Leuven rond W.O. II onder de titel 'Bestuur voor, onder en na W.O. II in het arrondissement Leuven' (p. 158-165). Eenzelfde onderzoek werd uitgevoerd voor de arrondissementen Brugge, Antwerpen, Mechelen, Gent, Tielt, Dendermonde, Oostende, Brussel en Nijvel uitgevoerd. Het was een project dat onder leiding van professor Herman Balthasar van de RUG stond. Men ging na welke verschillen in politiek personeel op het gemeentelijk vlak er bestonden wanneer men de gemeenteverkiezingen van 1938 vergeleek met deze van 1946. Daarbij werden de oorlogsbesturen gedetailleerd ontleed. Het VNV had lokaal weinig aanhang in het arrondissement Leuven. Bij de gemeenteverkiezingen van 1938 waren er bijna geen gemeentelijke VNV-lijsten. Ook de Concentratiegedachte met kartellijsten van de KVV (katholieken) en het VNV kenden in het arrondissement Leuven weinig succes. De Nieuwe Orde greep de macht door een reeks administratieve maatregelen in

W.O. II. Heel wat burgemeesters en schepenen werden immers ontslagen wegens postverlating in mei 1940 of kregen ambtsverbod vanaf 60 jaar. Het VNV slaagde erin ongeveer de helft van de Vlaamse gemeenten in handen te krijgen. De oude garde kwam meestal terug met de gemeenteverkiezingen van 1946. De CVP met haar nieuwe organisatie had er het meeste voordeel bij.

Wie de politieke geschiedenis van zijn gemeente of van een politieke partij in zijn gemeente wil opstellen, moet zeker dit themanummer van *Ons Heem* gelezen hebben. Het kan besteld worden bij het Verbond voor Heemkunde, Kerkstraat, 17, 2970 's-Gravenwezel, tel. 03-658 90 34 mits 250 BEF gestort wordt op rekeningnummer 068-2218590-33 met vermelding van 'Gemeentelijke besturen'.

ⁱ De kleding en de onderscheidingstekens van de gemeentelijke magistraat, *Gemeentekrediet van België* 11 (1957) 41, p. 12-19; 11 (1957) 42, p. 14-28. Beide artikels behandelen de ambtskledij zowel in het Ancien Régime als in het Nieuwe Regime.

ⁱⁱ F. Pomponi, Pouvoirs et abus des maires corses au 19ième siècle, *Etudes rurales* 52 (1973), p. 153.

ⁱⁱⁱ H. Mendras, *Sociologie de la campagne française*, Paris, 1959, p. 100.

^{iv} P.M. Jones, Political Commitment and Rural Society in the southern Massif Central, *European Studies Review* 10 (1980), p. 214.